

סימן יג

הדרכה בכתיבה

הרב עובדיה חן

מח"ס "הכתב והמכתב"

אשדוד

פרק ל"ג / הציטוט (ב) *

קיצור הציטוט

א. אין להאריך בציטוט ובהעתקת דברי אחרים, אלא יש לקחת מדבריהם העיקר הנוגע לעניינך ולכותבו בלשונם ממש בהשמטות קלות. אולם אם הספר שאת דבריו הנך מצטט אינו מצוי, כדאי להעתיק דבריו יותר בשלמות (רצוי בלשונו ממש). ואם הציטוט הובא במלואו בספר מצוי, אפשר לכתוב בסוף הציטוט בין סוגריים: "הובאו דבריו בספר פלוני"¹.

ב. כאשר אתה מצטט בקיצור, ומשמיט מספר מלים שאין בהן צורך לענין, כתוב במקומן וכו' (ואין טעם לכתוב וכו' במקום תיבה אחת). ואם ההשמטה ארוכה, כתוב: וכו' עד... וצטט המלים האחרונות של הציטוט². ואם אתה מצטט עד סוף דיבור (של רש"י, תוספות וכיוצא), כתוב בסיום: עסה"ד (עד סוף הדיבור).

ג. כאשר אתה מסיים ציטוט במלה וכו' (שאינה מופיעה במקור), כתוב וכו' מחוץ למירכאות (במקום שמסמנים הציטוט במירכאות).

ד. אם הנך מצטט רק חלק מפסוק, והמשך הפסוק שלא צוטט, גם הוא צריך לענין³, הוסף בסוף הציטוט אחר המירכאות וגו' (וגומר). וכמ"ש התשבי (ערך גמר). והאדמו"ר מליבאוויטש זצ"ל (בסוף ספר התניא) נתן טעם לזה ע"פ מאמר חז"ל "כל פסוקא דלא פסקיה משה, לא פסקינן ליה". ולכן אומרים וגו' שיגמור, אבל כשמצטטים דברי חז"ל כותבים וכו'. ודפח"ח⁴.

ה. כאשר יש צורך להביא ציטוט ארוך במאמרים עממיים, מומלץ לחלקו כדי להפיג השיעמום, באופן שכאשר ניתן להפסיק, תסגור מירכאות, ותפתח קטע חדש במלים: "ממשיך / מסכם / מסיים / מסיק הרב פלוני...". או שתפתח קטע חדש ותמשיך את הציטוט כאשר באמצע תשתול מלות קישור. לדוגמא: "אם כן" הסיק רבנו "התורה היא הערובה היחידה למלחמה ביצר...". אולם אין הדבר נהוג כל כך במאמרים תורניים.

* כללים והדרכה לכתיבה נכונה, המתפרסמים כאן לראשונה, מאת הר"ר עובדיה חן הי"ו, מתוך כתב-יד של הספר "הכתב והמכתב" ח"ב, תשוח"ח לו. הערות והארות יתקבלו בשמחה, למשפחת חן, רח' חטיבת כרמלי 10⁴ אזור ג', אשדוד.

¹ ע"פ "דרכי העיון" (מאמר ז' אות ל"ג ומאמר ג' אות ל"ד). ע"ש.

² וכמו שנמצא בגמרא מגילה (ט"ו ע"א).

³ מרן ראש הישיבה הגר"מ מאזוז שליט"א אמר לי שאם ההמשך אינו צריך לענין, אין מוסיפים וגו'.

⁴ ומפי אחי רבי אליהו חן שליט"א שמעתי טעם נוסף, שבמקרא שנכתב בעברית, מסיימים וגו', מפני שזו מלה בעברית, ואילו בדברי חז"ל, שנכתבו בדרך כלל בארמית, מסיימים וכו' שהיא מלה בארמית.

ו. אם הנך מצטט מספר מסוים, וברצונך לדלג ולהביא את סיום דבריו, או שהנך מעוניין להדגיש את סיום דבריו, הקדם לפני ציטוט הסיום "וְסִיּוּם הַרֵב" / "ומסיים הרב".

ז. כאשר הנך מצטט דברי מחבר מסוים, אין צורך לציין גם את המקורות המובאים בתוך דבריו, וניתן לדלגם. אלא אם כן הנך מעוניין לעמוד על דברי המובאה, כגון שאתה רוצה להציע פירוש שונה בדברי המחבר המובא בציטוט, שאז צריך לציין את המקורות, כדי לתת לקורא את האפשרות לבדוק את הדברים⁵.

ח. אם אתה מעוניין לצטט קטע מסוים שנכתב באמצע הענין, ואם תצטט אותו כשלעצמו הוא לא יהיה מובן ללא ידיעת הנושא שנזכר קודם לכן, ניתן לקצר ולכתוב: "עייין למחבר פלוני שאחר שהביא / שכתב... כתב בזה"ל...". או: "עייין למחבר פלוני שכתב בין השאר...".

דיוק בציטוט

ט. ראוי לצטט את לשונו המדויקת של בעל הדברים, בבחינת "חייב אדם לומר בלשון רבו". אלא אם כן לשונו מסורבלת, שאז עדיף לתקן מעט הלשון, או להביא תוכן דבריו. ומכל מקום בציטוט לשון פסוק, יש להקפיד לצטט במדויק, וקל וחומר שלא לסמוך על הזכרון. וכן כאשר מצטטים את לשון הזהב של רבנו הרמב"ם, כדאי לצטט את לשונו בדיוק, כי לשונו מדויקת עד מאוד, והרבה הלכות חשובות למדו הפוסקים מדקדוק לשונו. ואומרים בשם הגאון חזון איש, שבניגוד לדעת בני אדם, דברים הנאמרים ונכתבים בשם עצמנו, אחריותם עלינו, ואילו דברים הנאמרים בשם אחרים, אחריותם עלינו כפולה ומכופלת לומר או לכתוב דבריהם במדויק.

י. מפאת חשיבות הדיוק בציטוט, נכון מאוד שיהיה הספר לפניך בשעה שאתה מעתיק ממנו. ואל תסגור את הספר (אחר קריאה) ותכתוב מתוך הזכרון, שמא תשכח ותשנה, תחסר ותחליף. התעייף עיניך בו ואיננו⁶.

יא. תמיד עדיף לצטט את לשון המקור הראשון של הדברים, ולא לסמוך על ציטוט שהובא בספרים אחרים משמו. פעמים רבות (ובפרט בספרי זמננו) ציטוטים אלו נכתבים בצורה חלקית ומקוטעת מהמופיע במקור, והדבר עלול לשבש את ביאור הדברים. ובפרט אם אתה מרגיש שסגנון הציטוט תמוה, שאז עליך להקפיד יותר לבדוק במקור⁷.

יב. אם בכל זאת אתה מצטט מתוך הזכרון, בגלל שהספר אינו תחת ידך וכדומה, כתוב: "כמדומני שכתב..."/ "ובסוף: "וכעת אמ"א (אינו מצוי אתי)", או: "וכעת אתח"י (אינו תחת ידי)"⁸.

יג. גם כאשר אתה נזקק לעבד ציטוט מאיזה מחבר, כאשר אתה מוצא בין דבריו משפט הכתוב בסגנון מיוחד ומקורי, כדאי לשלב ציטוט לשונו בתוך העיבוד בין מירכאות. לדוגמא: הגאון רבי ראובן מרגליות זצ"ל בפתיחה לספרו "שם עולם", עומד על כך שכאשר יש מחלוקות בין בהלכה ובין בהגדה בסגנון ר' פלוני ור' פלוני, חד אמר הכי וחד אמר הכי, ולא מפורש מי מהם בעל הדעה הראשונה ומי בעל השניה, השתדלו רבותינו ז"ל לחקור מי בעל כל דעה, "למען לקרוא שם הצדיק על נחלתו כי דבריהם הן הם זכרונם".

⁵ כך השיב לי מרן ראש הישיבה הגר"מ מאזוז שליט"א.

⁶ "דרכי העיון" (מאמר ג' אות ל"ד). ושם המליץ לחפץ ללמוד כלל זה כהלכתו, שישקוד על דלתות הגאון בעל משמרות כהונה, כי לשונו ברורה ונקיה ומדויקת. ובהשוואת המובאות בו עם המקורות, רואים איך אמן האמנים היה בהעתקה. ע"ש.

⁷ ראה בספר "דרכי העיון" (מאמר ג', אות ל"ג).

⁸ "קובץ מאמרים" (עמ' ר"ם).